

Телець Юрій Володимирович

аспірант кафедри української літератури, компаративістики і гринченкознавства
Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

ORCID id: 0000-0003-4860-6004
y.telets.asp@kubg.edu.ua

<https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.9>

ГЕНЕЗА ЛІТЕРАТУРНОГО МЕЙНСТРИМУ В КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦРЕАЛІЗМУ ТА ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У статті проаналізовано мейнстрім як набір прийнятних офіційних культурних стандартів, що активно функціонують у літературно-мистецьких практиках соцреалізму та постмодернізму. Визначено особливості розвитку літературного процесу в Україні в контексті узаконення соцреалістичного канону, що автономно існує в межах культурно-історичного простору і накладає ідеологічний та естетичний відбиток на формування й становлення літератури, витісняє попередній і наявний письменницький досвід. За допомогою історико-літературного та порівняльного методів аналізу літературних напрямів осмислено маркери мейнстрімних художніх текстів і співвіднесеність з літературним оверграундом соцреалістичних та постмодерних творів. Результатом дослідження є факт встановлення помилкового утотоження текстів періоду соцреалізму з явищем літературного мейнстріму в межах масової культури, оскільки такі твори не орієнтовані на демократичні цінності, натомість марковані ідеологічними штампами та мають на меті нав'язати читачу позицію правлячої верхівки. Деформація відбувається й у межах категорії реалістичності, адже соцреалістичний текст не відтворює буття в об'єктивних проявах, а прогнозує його як запрограмоване в майбутньому щасливе життя народу за умови дотримання останнім встановлених державою правил і вимог. Тексти доби соцреалізму деформують двокомпонентну структуру літературного мейнстріму: інтерес читача та його очікування від художніх текстів не були каталізатором розвитку радянської літератури, яка мала суто прагматичне спрямування. У межах literature-компонента реципієнти мали справу з чітко визначеним колом проблем, порушених у текстах, серед яких на чільному місці — формування нового типу громадянина, здатного служити становленню рідної держави та розвивати її пріоритетні напрями. Натомість формують літературний мейнстрім тексти доби постмодернізму, яким притаманні відкритість, тривіальність, звернення до буденного, доступність, вживання архетипних образів та уявлень, суміш непоєднуваного в ціле тощо.

Ключові слова: мейнстрім, літературний мейнстрім, оверграунд, соцреалізм, постмодернізм, канон, ідеологія, топіка, літературний процес.

Актуальність дослідження. Рух і саморозвиток літературного процесу, а відповідно й літературної творчості, напряму корелює з рухом історичного процесу. Однак еволюція художніх текстів ґрунтується на стійкому плато, сформованому завдяки взаємозв'язку двох амбівалентних структур мистецтва:

- індивідуалізованій і динамічній;
- позачасовій, статичній, універсальній.

Другу структуру науковці окреслюють як топіку (від давньогрецького *topos* — місце, простір), яка в Стародавній Греції стала одним із понять логіки (теорії доказів) і риторики. Нині цим

терміном послуговуються й літературознавці. Так, А. Панченко зауважує, що культура, зокрема і словесно-художня, має запас стійких форм, які є актуальними впродовж усього її розвитку, а тому закономірним та логічно зумовленим є «погляд на мистецтво як на еволюційно-рушійну топіку» (Панченко, 1986, с. 236).

Під час аналізу та розмежування стадій літературного розвитку серед літературознавців побутує вкорінене й незаперечене уявлення про наявність моментів спільності (повторюваності) в розвитку літератур різних країн і народів та єдиний «поступальний» рух літератури

в історичному часі, який нині вважають синонімом терміна «літературний процес». Необхідно зауважити, що пік розвитку літератури, на думку істориків, напряду корелює зі ступенем розвитку соціально-економічних відносин, про що свідчать доба Київської Русі чи Відродження в Західній Європі. Однак навіть низький рівень розвитку політики й економіки в державі не є інгібітором становлення літератури і появи нових творів. Так, поразка декабристів у Росії каталізувала не тільки суспільно-політичну кризу, а й появу масиву нових поетичних текстів (Ф. Тютчев, О. Пушкін, М. Лермонтов). Ідентичну ситуацію спостерігаємо і на території України в 1917–1920-х роках, коли поразка національної революції збіглася з динамічним розвитком літератури (П. Тичина, П. Куліш, М. Рильський, О. Довженко, Л. Курбас, В. Підмогильний та інші) (Галич, 2001, с. 442–443).

Звісно, розвиток літературного процесу залежить не лише від цих зовнішніх чинників, але й від внутрішніх, серед яких вагоме місце посідають традиції і новаторство, художні взаємовпливи тощо. На необхідності аналізу діалектики цих двох факторів наголошував і Ю. Борев: *«Діалектика виходить з ідеї спонтанності, з ідеї руху як саморуху, що визначається внутрішніми суперечностями самого предмета і взаємодіями внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку. При цьому провідне значення мають внутрішні протиріччя предмета, а зовнішні впливи посилюють чи гальмують їх дію»* (Борев, 1989, с. 8).

Стадії літературного процесу зазвичай співвідносять з тими етапами історії людства, які з найбільшою виразністю та повнотою виявили себе в романських і західноєвропейських країнах. Через це, виокремлюючи етапи розвитку літератури, науковці говорять про фольклор та античну літературу, художні тексти доби Середньовіччя, Відродження, літературу XVIII століття (бароко та класицизм), доби Просвітництва (просвітницький реалізм, просвітницький класицизм, сентименталізм, рококо), літературу XIX століття (романтизм і реалізм), художні тексти кінця XIX століття — початку XX століття (модернізм) та останньої третини XX століття — початку XXI століття (постмодернізм та інші напрями). На кожному з цих етапів формування і становлення літературного процесу домінували чи й зараз домінують чітко визначені масові тенденції, однак найбільшого вияву культурні стандарти набули саме в межах соцреалізму та постмодернізму. Це пов'язано з тим, що обидва літературні стилі мають чітку систему побудови художнього тексту, ідею його конструкту та реалізації авторських інтенцій завдяки визначеному арсеналу

художніх засобів і прийомів. І якщо соцреалізм формує стандарти як штучно створена літературно-мистецька одиниця, постмодернізм створює тенденції як реакцію на «тоталітарний» канон, що моностиллізує мистецтво і звукує авторські можливості.

З огляду на це в межах розвідки буде здійснена спроба переосмислити функціонування соцреалізму та постмодернізму як можливих літературних мейнстримів. Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати особливості розвитку літературного процесу в Україні в контексті узаконення соцреалістичного канону, що автономно існує в межах культурно-історичного простору і накладає ідеологічний та естетичний відбиток на формування й становлення літератури, витісняє попередній і наявний літературно-мистецький досвід. Також необхідно окреслити теоретичні засади постмодернізму як культурного та літературного явища кінця XX — початку XXI століть, його специфіку й характерні риси. **Наукова новизна** дослідження полягає у визначенні за допомогою історико-літературного та порівняльного методів аналізу літературних напрямів маркерів мейнстримних художніх текстів, що зумовлюють вектор розвитку літературного процесу.

Виклад основного матеріалу. Поява тоталітарного дискурсу пов'язана з його феноменом у європейській історії упродовж XX століття. Так, аналізуючи епоху сталінізму, можна виокремити три основні аспекти розбудови та руху радянської системи: *колективізацію, індустріалізацію, соціалістичний реалізм*. Останній — єдино можливий універсальний художній метод і стиль — став не лише радянським варіантом монументалізму, що ним активно послуговувалися митці інших тоталітарних держав, а й унікальним явищем мистецтвознавства, яке сформувалось на перетині політики, ідеології, естетики та слова. З огляду на це В. Хархун вважає, що *«повноцінна й продуктивна рецепція цього феномену передбачає актуалізацію широких контекстів, звідси й формування триформатного об'єкта дослідження — тоталітарне-радянське-соцреалістичне»* (Хархун, 2009, с. 28).

Зосереджуючись на генезі соцреалізму, варто окреслити його 1) хронологічні межі та 2) передумови виникнення і взаємозв'язки з іншими літературними напрямими й стилями.

Серед науковців досі точаться суперечки щодо часових рамок соцреалістичного канону, однак найбільш прийнятними та деталізованими є підходи Г. Гюнтера і Ю. Борєва.

Німецький учений Г. Гюнтер виокремлює п'ять фаз становлення та формування соцреалізму:

1) 10–20-ті рр. ХХ ст. — протоканон як підготовча стадія;

2) початок 30-х рр. ХХ ст. — канонізація (соцреалізм починає набувати системних рис);

3) середина 30-х рр. ХХ ст. — 1953 р. — функціонування канону (усвідомлення основних способів реалізації художнього методу);

4) 1953 р. — початок 80-х рр. ХХ ст. — деканонізація (межі соцреалізму розширюються, канон втрачає свою обов'язковість);

5) 80-ті рр. ХХ ст. — постканонічна стадія (період, що став результатом розпаду канону) (Гюнтер, 2000, с. 281–282).

Натомість Ю. Борев у своїй періодизації соцреалістичного канону уникає етапу протоканону та говорить лише про чотири періоди: 1) становлення — 1917–1932 рр.; 2) утвердження — 1932–1956 рр.; 3) самозаперечення — 1956–1984 рр.; 4) кінець соцреалізму — середина 1980–90 рр. (Борев, 2001).

Саме етап протоканону, який виокремив Г. Гюнтер, став періодом формування ідеологічного плато для побудови майбутньої системи соціалістичної літератури. Серед основних передумов для становлення такого мистецького явища — політичні утиски та чіткі директиви правлячої партії, що мали на меті жорстку цензуру художніх текстів, вилучення з обігу та обмеження доступу іншомовної літератури, контроль над перекладами творів і навіть фізичну розправу чи терор. Так, формування соцреалізму як моностилістичної літератури розпочалося ще в 1906 році, коли А. Луначарський увів у науковий обіг поняття «пролетарський реалізм». Сам же термін «соціалістичний реалізм» на означення єдиного художнього методу радянської літератури в 1932 році запропонував І. Гронський, хоч авторство відповідно до ідеологічної установки приписують Й. Сталіну: *«Якщо митець хоче правильно змалювати життя, він не може не показати, що воно веде до соціалізму. Отже, це буде соціалістичне мистецтво. І це буде соціалістичний реалізм»* (Гундорова, 2004, с. 52).

Соціалістичний реалізм мав на меті відтворити нову радянську дійсність і стати моностилістичною системою побудови художніх текстів, які репрезентуватимуть широким читацьким масам усталені правила, ідеї, схеми, типажі свідомих своєї громадянської позиції героїв. Задля цього соцреалізм як канон політпартії та літкритики «дистильовали» від будь-яких суперечливих елементів і форм авангарду, який у купі з характерними для себе ірреальністю та деконструктивізмом не міг стати офіційною художньою системою. Як наслідок, отримали стиль, що, за М. Голубковим, був *«...соціально*

стерильний, позбавлений орієнтації на мовлення будь-якого соціуму, прозорий і ясний, без будь-якої двоплановості, позбавлений надлишку у вигляді синонімічних повторів або складних метафор, без інверсій і складних граматичних структур; стиль спрямований не на дослідження дійсності і викриття або аналіз реальних проблем, але на програмування певної ідеальної суспільної моделі, суворо ієрархічної, незрушної у своїй пірамідальній структурі влади і всіх суспільних стосунків» (Голубков, 1992, с. 59–60).

Так розпочинається не просто перевищення мас («перековка»), а побудова та формування «нової людини», яка в умовах комунізму не тільки здатна, а й зобов'язана стояти на чолі побудови «нового світу». Ідеологічні засади соцреалізму вимагають від радянської влади і відповідного систематичного контролю та перевірки інформаційного простору, порушення кордонів якого в тоталітарній системі є неприпустимим. З огляду на це художній метод за своєю природою від самого початку позбавлений естетичних категорій і є провладною мистецькою теорією, мета і завдання якої — надати літературі ідеологічної інтенціональності, оскільки саме ідеологія є основою розбудови могутньої тоталітарної держави, що здатна впливати і формувати особистість, її морально-етичні принципи та світоглядні позиції відповідно до власних потреб: *«Тієї самої миті, коли індивід приймає мову ідеології, він дозволяє, щоб разом із мовою викрали і його духовний світ, і почуття самоповаги. Навіть коли він випадково спіткнувся і впав у яму офіційної фразеології, віднині він — уже частина ідеології, він уже вступив, сказати б, у договірні стосунки з дияволом... Ідеологія зазнає краху, коли крах спіткає комуністичну владу. Або ж, коли хочете, ідеологія й мова зазнають краху разом із законністю комуністичного правління. Мова комунізму — це влада комунізму»* (Конквест, 2003, с. 142).

Задля реалізації ідеологічної мети соцреалізм конструює систему типів героїв, що активно функціонують у масивах текстів, а саме:

— герої-воїни («Патріот» П. Панча, «Міцніші за сталь» В. Собка, «Фронт» О. Корнійчука, «Сашко» Л. Смілянського тощо);

— герої-робітники («Роман міжгір'я» І. Ле, «Інженери» Ю. Шовкопляса, «Кварцит» О. Досвітнього, «Крила» В. Кузьміча тощо);

— герої-селяни («Перша весна» Г. Епіка, «Змичка» І. Ле);

— герої-партійці («Макар Діброва» О. Корнійчука) (Федорів, 2016).

Попри те, що теоретичні засади соцреалізму були одразу сформовані на партійному з'їзді

та відповідно до цього художній метод був одразу готовим до мистецької реалізації, уникнути впливу і взаємозв'язків з іншими літературними напрямами й стилями все одно не вдалося.

Вдаючись до розщеплення самої назви методу, можемо говорити про його походження від реалізму XIX століття. Тут зважимо на подібні стилістичні прийоми та розуміння реалізму як синоніму процесу «відтворення». Однак саме тут і розпочинаються найбільші розбіжності, адже реаліст попередньої епохи має на меті правдиво відтворити дійсність, зосереджуючи увагу на її типових рисах без суб'єктивно-оцінної реакції та боротьби проти неприйнятних для здорового й духовно розвиненого суспільства норм і правил. Натомість соцреаліст відтворює ілюзорну картину світу, змінює її відповідно до ідеології правлячої партії, видає бажане за дійсне під девізом побудови світлого майбутнього та сильної держави.

Такий естетичний дисонанс пояснюється тим, що поява соцреалізму в мистецькому дискурсі не була необхідним етапом розвитку літературного процесу. Маємо штучно сформовану концепцію, яка увібрала в себе риси системи впливу на суспільство завдяки літературі. Вихідна точка для соцреалізму — не правдоподібність, а формування міфу про ідеальне суспільство. Власне на цій думці наголошує Е. Можейко: *«Соціалістичний реалізм вирізняється тим, що його трактують виключно як історичне явище. Він виник у специфічній атмосфері суспільно-політичних відносин, які запанували в Радянському Союзі в кінці 20-х рр. і на початку 30-х рр. Тому його неможливо розглядати як мистецьку реакцію на будь-який літературний напрям. Соціалістичний реалізм можна вважати своєрідним продовженням реалізму дев'ятого століття, який інтерпретують як засіб для відображення об'єктивних суспільних відносин»* (Можейко, 2016).

Натомість конструювання міфологічної дійсності, що стала фундаментальним завданням соцреалізму, притаманне неоромантичній традиції, представники якої зображали ідеалізованих героїв у вічній боротьбі зі злом. Духовний світ таких образів переповнений світлим почуттями та мріями, вони перебувають у пошуку світу ідеалів. Таку абсолютизовану позицію використовує і соцреалізм, чий ідеал, на відміну від романтизму, чітко визначені: «світле майбутнє» людини залежить від її служіння країні, дотримання правил і прийняття політичного устрою як блага та рушійного механізму розвитку.

Найбільше на формування соцреалізму як літературного напряму вплинули розвиток

і надбання авангардистських течій. Попри тотальну відмову від художніх засобів та способу реалізації авторського задуму, соцреалізм прийняв і адаптував у межах власного ідеологічного вектора і світоглядну концепцію, і футуристичну орієнтацію. На цьому наголошує Г. Гюнтер, коли говорить про деформацію авангардистських інтенцій під час унормування соцреалістичного канону: *«Ліві художники бачили у своїх творах “моделі на завтра”, проекти майбутнього життя. Соцреалізм у цьому сенсі здійснював своєрідний “синтез”, оскільки з орієнтації на майбутнє викреслюється утопійний момент — в сталінський час “утопія” стає словом з негативним значенням. У результаті виходить формула показу завтрашнього дня в сьогоднішньому. Потрібен не реалізм, не утопія, але якась правдоподібна суміш існуючого і бажаного»* (Гюнтер, 2000, с. 107).

Ідея синтезу художніх настанов двох напрямів каталізувала серед науковців думку про те, що авангард не зазнав репресій сталінського режиму, а, сформувавшись у соцреалістичний канон, став унікальною трансформацією й інваріантом модерної парадигми. Розвиваючи цю думку, Б. Гройс проводить компаративний аналіз соцреалізму та постмодернізму, і виокремлює спільну рису функціонування цих стилів — використання готових культурних форм, яким вони надають нового осмислення (Гройс, 2000). Натомість Т. Гундорова вважає проведення такої паралелі спрощеним і схематичним розумінням існування цих двох стилів, оскільки *«постмодернізму властива гра тими культурними стилями та кодами, що вже існують; вона проводить читача через лабіринти різних культурних контекстів-світів, знакових і символічних реальностей, щоб увиразнити ілюзорність і відносність будь-якої монополії на реальність. Соцреалізм натомість підпорядковує взяті з арсеналу культури символічні коди одній монополізованій реальності — реальності міфу, утопії, ідеалу. Відповідно соцреалізм знищує всю культурну динаміку, зводячи її до тотальної імітованої дійсності»* (Гундорова, 2008, с. 14–15).

На нашу думку, на відмінність соцреалізму від постмодернізму також указують різні стратегічні установки. Попри їх спільну подібність до визначення літературознавцями як явищ масової культури, стилі мають окремі вихідні точки в смисловому значенні мети функціонування. Соцреалізм — творчий метод, що сформувався в межах ідеологічних установок правлячої партії з метою створення іншого «нового» світу та суспільства. Це мистецька стратегія, що мала заповнити фіаско соціалістичних ідей на суспільно-політичному рівні та за допомо-

гою тотальної естетизації побудувати ілюзорне, фіктивне життя суспільства (але, звичайно, тільки в майбутньому), витворити прийнятні для встановленої ідеології світоглядні концепції. Натомість для постмодернізму важливо здійснити переоцінку життєвих поглядів, піддати сумніву реальність, минулий досвід і майбутнє, деформувати усталені принципи, норми та правила, поєднати взаємопротилежні ідеї, істини. Для постмодерніста світ є абсурдним, і все, що він може дати читачу — текст як втілення власної інтерпретації, який має допомогти читачу розплющити очі та самотужки переосмислити довколишню реальність.

Постмодернізм як літературний напрям бере свій початок з кінця ХХ століття та виникає як протест проти усталених засад. Він усуває будь-які обмеження дій і прийомів, стирає межі між стилями, дає авторам абсолютну свободу творчості. Головний вектор розвитку постмодернізму — це повалення усталених норм, суміш «високих» цінностей і «низинних» потреб.

Концептуальне оформлення і теоретичне визначення постмодернізму отримав тільки в 1980-ті роки. Цьому сприяли передусім праці Ж. Ліотара. Відомий на той час у США журнал «Октябрь» активно пропагував постмодерністські ідеї видатних представників культурології, філософії та літературознавства. Точкою неповернення до модернізму стає стаття Л. Фідлера, заголовок якої демонструє зближення протилежностей — «*Перетинайте кордони, засипайте рови*».

Вагоме місце в постмодерній поетиці посідає гра, що пронизує текст. Гра була і в поетиці модернізму, але там вона ґрунтувалася на унікальному змісті та функціонувала лише заради нього. Натомість Р. Барт зазначає, що в постмодернізмі текст — об'єкт задоволення, гри. Постмодерний текст активно творить нового читача, який приймає правила нової гри. Ігровий початок у постмодернізмі проявляється і в постійному обміні місцями літературності та життєвості, тому межа між ними в тексті остаточно зникає.

У багатьох постмодерних творах імітується миттєвий процес письма. Хронотоп таких текстів пов'язаний з ідеєю принципової незавершеності тексту. Просторово-часова фіксація створюваного тексту стає неможливою. Герой такого тексту — найчастіше автор, який намагається побудувати своє життя за естетичними законами.

Окрім цього, до характерних рис літератури постмодернізму належать іронічне ставлення до цінностей; інтертекстуальність; заперечення

єдиного «я» на користь безлічі; нововведення форм і способів викладу думок під час зміни жанрів; гібридизація прийомів; гумористичний погляд на побутові ситуації та сміх як одна зі сторін життєвого безладу; театральність; плюралізм.

Постмодернізм трансформує універсальну опозицію «хаос — космос», характерну для всіх колишніх моделей побудови художнього образу світу. У них хаос переборювався, у які б приватні опозиції він не перетворювався. Натомість постмодернізм відкидає концепцію гармонії, не детермінує хаос і не долає його, а навпаки, вступає з ним у діалог.

Представниками українського літературного постмодернізму є О. Забужко, Ю. Андрухович, Л. Денисенко, А. Кокотюха, І. Роздобудько, С. Жадан, А. Дністровий, М. Іванцова, Г. Вдовиченко, Л. Дашвар, С. Ушкалов, С. Пиркало та інші.

Отже, аналізуючи зв'язок соцреалізму та постмодернізму, ми говоримо про дві протилежні літературні стратегії, які, окрім відмінних часових проміжків і чинників формування, мають ще й різні ідейні центри та способи реалізації мети. Об'єднавчим центром для соцреалізму та постмодернізму є факт їх функціонування в межах художніх текстів як явищ масової культури.

У контексті поняття «масліту» в останні десятиліття літературознавці під час аналізу тексту дедалі частіше послуговуються терміном «мейнстрім», генеза якого сягає початку ХХ століття. Так, з огляду на історичні часові рамки необхідно проаналізувати, чи контекстуально правильно зіставляти «мейнстрім» із соцреалізмом, чи притаманне це явище виключно сучасному літературному процесу як реакція на навколишню дійсність під впливом зміни культурних орієнтирів та появи сучасних технологій і гаджетів.

Мейнстрім (від англ. *main stream* — найсильніша течія) — набір прийнятних офіційних культурних стандартів, які активно використовують; менш розповсюджена назва — оверграунд (Десятерик, 2005). Тобто літературним мейнстрімом вважатимемо ті художні тексти, які мають широке коло читачів унаслідок волі власних уявлень, сили традицій, моди або впливу владних інституцій. Такі тексти і стають головними в процесі формування та становлення «літературного потоку» в межах конкретної країни та розвитку літератури в цілому.

Уперше термін увійшов до активного вжитку на початку ХХ століття в Америці. Його авторство приписують В. Хоуеллсу — романісту,

есеїсту, редактору одного з найпопулярніших і найвпливовіших літературних журналів свого часу «The Atlantic Monthly», літературному критику. Як репрезентант світогляду середнього класу В. Хоуеллс стверджував, що найкращі читачі перебувають не серед багатіїв, а серед пастирів і вчителів, клерків і офіцерів армії та флоту, тому всі його публікації були орієнтовані саме на цю категорію населення. На його думку, завдання літературних творів — підвищувати рівень освіченості середнього класу, змушувати читачів замислитися, вплинути на їхні смаки (Фесянова, 2009). Так, на думку Г. Казакової, саме з часів В. Хоуеллса і закладаються головні принципи мейнстриму, а саме:

- орієнтація літературного твору на демократичні цінності та широку аудиторію;
- актуальність тематики;
- реалістичність;
- акцент не на сюжет твору, а на аналіз характерів, моральних пошуків героїв (Казакова, 2017, с. 61).

Таке розуміння літературного мейнстриму дає можливість визначити соцреалізм як мейнстрим радянської епохи. Однак звернемо увагу, що твори цього літературного напрямку не орієнтовані на демократичні цінності, натомість марковані ідеологічними штампами та мають на меті нав'язати читачу позицію правлячої верхівки. Деформація відбувається і в межах категорії реалістичності, адже соцреалістичний текст не відтворює буття в об'єктивних проявах, а прогнозує його як запрограмоване в майбутньому щасливе життя народу за умови дотримання останнім встановлених державою правил і вимог.

Про те, що соцреалізм не можна вважати мейнстримом, свідчить і деконструкція самого

поняття, у якому прийнято виокремлювати дві частини:

1) *diction* — динамічний складник, а саме швидку реакцію на зміну читацьких смаків, соціальних змін, очікувань;

2) *literature* — фундаментальну, канонічну основу художніх текстів, що формує створення якісної белетристики: доступна форма не порушує закладених у творі глибинних авторських ідей (Тлостанова, 2004, с. 246).

Зазначені аспекти не повністю відповідають унормованому та створеному відповідно до ідеологічних вимог соцреалізму: інтерес читача і його очікування від художніх текстів не були каталізатором розвитку радянської літератури, яка мала суто прагматичне спрямування. У межах *literature*-компонента реципієнти мали справу з чітко визначеним колом проблем, порушених у текстах, серед яких чільне місце — за формуванням нового типу громадянина, здатного служити становленню рідної держави та розвивати її пріоритетні напрями.

Натомість література мейнстриму повністю сформувалася в межах постмодернізму, що деканонізував офіційні норми, дозволив озвучувати й інтерпретувати актуальні теми. Жанрові модифікації доби постмодернізму стерли важливі для становлення літературного мейнстриму межі між масовою літературою та елітарною, утворивши категорію міddl-літератури.

Отже, мейнстрим, увібравши ключові характеристики масової культури, має більшу спорідненість не з соцреалістичними художніми текстами, а з постмодерністичними, яким притаманні відкритість, тривіальність, звернення до буденного, доступність, вживання архетипних образів та уявлень, суміш непокерованого в одне ціле тощо.

ДЖЕРЕЛА

1. Боров Ю. Художественный процесс (проблемы теории и методологии). *Методология анализа литературного процесса*. Москва, 1989. С. 4–30.
2. Галич О. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2001. 487 с.
3. Голубков М. Утраченные альтернативы: формирование монической концепции советской литературы. 20–30-е годы. Москва: Наследие, 1992. 202 с.
4. Гройс Б. Полуторный стиль: соцреализм между модернизмом и постмодернизмом / Борис Гройс. *Соцреалистический канон* / под общ. ред. Х. Гюнтера, Е. Добренко. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. С. 109–118.
5. Гундорова Т. Соцреализм як масова культура. *Сучасність*. 2004. № 6. С. 52–66.
6. Гундорова Т. Соцреализм: між модерном і авангардом. *Слово і Час*. 2008. № 4. С. 14–21.
7. Гюнтер Х. Жизненные фазы соцреалистического канона. *Соцреалистический канон* / под общ. ред. Х. Гюнтера, Е. Добренко. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. С. 281–288.
8. Гюнтер Х. Художественный авангард и социалистический реализм. *Соцреалистический канон* / под общ. ред. Х. Гюнтера, Е. Добренко. Санкт-Петербург: Академический проект, 2000. С. 101–108.

9. Десятерик Д. Альтернативная культура. URL: <http://cult-lib.ru/doc/dictionary/alternative-culture/index.htm>
10. Конквест Р. Роздуми над сплюндрованим століттям. Київ: Основи, 2003. 371 с.
11. Казакова Г. Мейнстрим в современной литературе: культурологический аспект. *Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств*. 2017. № 1. С. 60–64.
12. Панченко А. Топика и культурная дистанция. *Историческая поэтика: Итоги и перспективы изучения*. Москва: Наука, 1986. С. 237–246.
13. Теория литературы: в 4 т. / под. ред. Ю. Борева. Москва: Наследие, 2001. Т. 4: Литературный процесс. 624 с.
14. Тлостанова М. Мейнстрим // Западное литературоведение XX века: энцикл. / гл. ред. Е. Цурганова. — Москва: Intrada, 2004. — С. 246–247.
15. Федорів У. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2016. 20 с.
16. Фесянова Н. Эволюция романного творчества Уильяма Дина Хоуэллса. *Вестник Чувашского университета*. 2009. Вып. 3. С. 330–336.
17. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації. Ніжин: ТОВ «Гідромакс», 2009. 508 с.
18. Możejko E. Realizm socjalistyczny: Teoria. Rozwój. Upadek. Kraków: Universitas, 2001. 314 s.

REFERENCES

1. Borev, Y. (1989). *Hudozhestvennyiy protsess (problemyi teorii i metodologii)* [Artistic process (problems of theory and methodology)]. *Metodologiya analiza literaturnogo protsessa — Methodology for analyzing the literary process*, Moscow, 4–30 (in Russian).
2. Borev, Y. (Ed.). (2001). *Teoriya literaturyi: v 4 t.* [Literary theory: in 4 vol.]. Moscow: Nasledie, (Vol. 4), 624 p. (in Russian).
3. Desyaterik, D. (2005). *Alternativnaya kultura* [Alternative culture]. Moscow: Ultra. Kultura. URL: <http://cult-lib.ru/doc/dictionary/alternative-culture/index.htm>. (in Russian).
4. Fedoriv, U. (2016). *Sotsrealistichniy kanon v ukrayinskiy literaturi: mehanizmi formuvannya ta transformatsiyi: avtoref. dis. ... kand. flol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrayinska mova"* [Socialist realist canon in Ukrainian literature: mechanisms of formation and transformation]. Extended abstract of candidate`s thesis. Lviv, 20 p. (in Ukrainian).
5. Fesyayanova, N. (2009). *Evolutsiya romannogo tvorchestva Uilyama Dina Houellsa* [The Evolution of William Dean Howells' Romance]. *Vestnik Chuvashskogo universiteta — Bulletin of the Chuvash University*, 3, 330–336 (in Russian).
6. Galich, O., & Vasilev, E., Nazarets, O. (2001). *Teoriya literaturi* [Theory of literature]. Kyiv, Libid, 487 p. (in Ukrainian).
7. Golubkov, M. (1992). *Utrachennyye alternativyi: formirovanie monicheskoy kontseptsii sovetskoy literaturyi. 20–30-e gody* [Lost Alternatives: Formation of the Monic Concept of Soviet Literature. 20–30 years]. Moscow: Nasledie, 202 p. (in Russian).
8. Groys, B., & Gyunter, H., Dobrenko, E. (Ed.). (2000). *Polutornyiy stil: sotsrealizm mezhdru modernizmom i postmodernizmom / Sotsrealisticheskiy kanon* [One and a half style: socialist realism between modernism and postmodernism / Socialist realist canon]. Saint Petersburg: Akademicheskii proekt, 109–118 (in Russian).
9. Gundorova, T. (2004). *Sotsrealizm yak masova kultura* [Social realism as a mass culture]. *Suchasnist — Modernity*, 6, 52–66 (in Ukrainian).
10. Gundorova, T. (2008). *Sotsrealizm: mizh modernom i avangardom* [Socialist realism: between modernism and avant-garde]. *Slovo i chas — Word and time*, 4, 14–21 (in Ukrainian).
11. Gyunter, H., & Dobrenko, E. (Ed.). (2000). *Hudozhestvennyiy avangard i sotsialisticheskiy realizm / Sotsrealisticheskiy kanon* [Artistic avant-garde and socialist realism / Socialist realist canon]. Saint Petersburg: Akademicheskii proekt, 101–108 (in Russian).
12. Gyunter, H., & Dobrenko, E. (Ed.). (2000). *Zhiznennyie fazyi sotsrealisticheskogo kanona / Sotsrealisticheskiy kanon / [Life phases of the socialist realist canon / Socialist realist canon]*. Saint Petersburg: Akademicheskii proekt, 281–288 (in Russian).
13. Harhun, V. (2009). *Sotsrealistichniy kanon v ukrayinskiy literaturi: geneza, rozvitok, modifikatsiyi* [Socialist realist canon in Ukrainian literature: genesis, development, modifications]. Nizhin: TOV "Gidromaks", 508 p. (in Ukrainian).

14. Kazakova, G. (2017). Meynstrim v sovremennoy literature: kulturologicheskiy aspekt [Mainstream in modern literature: cultural aspect]. *Vestnik Chelyabinskoy gosudarstvennoy akademii kul'tury i iskusstv — Bulletin of the Chelyabinsk State Academy of Culture and Arts*, 1, 60–64 (in Russian).
15. Konkvest, R. (2003). *Rozdumi nad splyundrovanim stolittiyam [Reflections on the plundered century]*. Kyiv: Osnovy, 371 p. (in Ukrainian).
16. Mozeyko, E. (2001). *Realizm sotsrealistichniy: Teoria. Rosvytok. Upadok [Socialist Realism: Theory. Development. Fall]*. Kraków: Universitas, 314 p. (in Polish).
17. Panchenko, A. (1986). *Topika i kulturnaya distantsiya / Istoricheskaya poetika: Itogi i perspektivy izucheniya [Topics and Cultural Distance / Historical Poetics: Results and Prospects of Study]*. Moscow: Nauka, 237–246 (in Russian).
18. Tlostanova, M. & Tsurganova, E. (Ed.) (2004). *Meynstrim / Zapadnoe literaturovedenie XX veka [Mainstream / Western Literary Studies of the 20th Century: The Encycl.]* Moscow: Intrada, 246–247 (in Russian).

Yurii Telets

PhD student of the chair of Ukrainian literature Comparativistics and Grinchenko Studies,
Institute of Philology of the Borys Grinchenko
Kyiv University

ORCID id: 0000-0003-4860-6004
y.telets.asp@kubg.edu.ua

GENESIS OF THE LITERARY MAINSTREAM IN THE CONTEXT OF THE SOCIALIST REALISM AND POSTMODERNISM FUNCTIONING

The article analyses the mainstream as a set of acceptable official cultural standards that actively function in the literary and artistic practices of socialist realism and postmodernism. The peculiarities of the development of the literary process in Ukraine in the context of legalization of the socialist realist canon, which exists autonomously within the cultural and historical space and leaves an ideological and aesthetic imprint on the formation and formation of literature, displaces previous and existing literary experience. With the help of historical-literary and comparative methods of analysis of literary trends, markers of mainstream literary texts and correlation with the literary overground of socialist-realist and postmodern works are understood. The result of the study is the erroneous identification of the texts of the socialist period with the phenomenon of literary mainstream within mass culture, as such works are not oriented to democratic values, but marked with ideological stamps and intended to impose on the reader the position of the ruling elite. Deformation also occurs within the category of realism, because the socialist-realist text does not reproduce existence in objective manifestations but predicts it as a happy life of the people programmed in the future, provided that the latter observes the rules and requirements established by the state. Texts of the socialist realism distort the two-component structure of the literary mainstream: the reader's interest and his expectations of literary texts were not a catalyst for the development of Soviet literature, which had a purely pragmatic orientation. Within the literature-component, the recipients dealt with a clearly defined range of issues raised in the texts, among which a prominent place—the formation of a new type of citizen capable of serving the formation of the native state and its priorities. Instead, they form the literary mainstream texts of the postmodern era, which are characterized by openness, triviality, appeal to the ordinary, accessibility, the use of archetypal images and ideas, a mixture of the incompatible into one, and so on.

Keywords: mainstream, literary mainstream, overground, social realism, postmodernism, canon, ideology, topic, literary process.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2020
Прийнято до друку 12.12.2020